

RECENZIE

SEGEŠ, V.: *PREŠPORSKÝ PITAVAL. ZLOČIN A TREST V STREDOVEKEJ BRATISLAVE*. Bratislava : PREFEKT , a. s. 2005, 200 s.

Koncom minulého roka sa na slovenský knižný trh dostalo nové odbornoreprezentatívne dielo – *Prešporský pitaval* s podtitulom *Zločin a trest v stredovekej Bratislave*. Vyšlo vo vydavateľstve Perfekt, a. s. v Bratislave v edícii *Ilustrované dejiny*.

Autor Vladimír Segeš je skúseným vedeckým pracovníkom, ktorý sa dlhodobo venuje starším vojenským dejinám a dejinám miest. Jeho posledná monografia je významným svedectvom toho, že aj slovenská historiografia čoraz širšie i hlbšie odкрýva diapazón všedného i nevšedného života v stredovekej spoločnosti. Je potešiteľné, že skúmenie dejín každodennosti sa aj v slovenských podmienkach stalo trvalou súčasťou individuálnych i kolektívnych výskumných programov a výstupov. Azda najvýraznejšie je tento trend badateľný v činnosti Sekcie pre dejiny miest Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV, ktorá najmä za posledné dve desaťročia zorganizovala mnohé vedecké podujatia mapujúce pestrú škálu každodenného života v minulosti. Z ostatných akcií sekcie, ktorej predsedom je práve V. Segeš, pripomeňme aspoň témy medzinárodných a domácich konferencií či workshopov: *Mestský život v zrkadle prameňov od stredoveku do konca 19. storočia* (roku 1999); *Armáda, mesto a spoločnosť od 15. storočia do roku 1918* (roku 2001); *Štruktúra a mentalita stredovekého a včasnovekého mesta* (roku 2002); *Kriminalita, bezpečnosť a súdnictvo v minulosti miest a obcí na Slovensku* (roku 2003); *Spoločenská štruktúra a stratifikácia miest a mestečiek na Slovensku* (roku 2005).

Výpočet uvedených tém nie je samoúčelný, lebo v tej či onej podobe ich reflektuje a zhuťňuje práve recenzovaná monografia *Prešporský pitaval*. Autor v nej približuje čitateľovi atmosféru stredovekého mesta Bratislavy (Prešporka), najmä tú temnejšiu stránku života, „načrtáva zásady uhorského testného práva a opisuje jednotlivé kriminálne a súdne prípady aj trestanie previnilcov“. Jeho cieľom je „prispiet svojou troškou k prehľbovaniu právneho vedomia, úcty k zákonom a spravodlivosti“. Publikácia je súhrnom pútavých informácií z archívnych prameňov, doplnených početnými ilustráciami „o tom, aké podoby mal zločin a trest kedysi v jednom slobodnom kráľovskom meste, ktoré je dnes hlavným mestom Slovenskej republiky“. Kniha – a to je potrebné zdôrazniť – nie je však len o kriminalite, prináša mnoho interdisciplinárnych širokospektrálnych i detailných informácií týkajúcich sa stredoveku. Napríklad knihovedcom by nemala uniknúť informácia, že V. Segeš na základe komornej knihy z fiškálneho roku 1477/78 menovite identifikoval doposiaľ neznámeho, no predpokladaného tlačiara bratislavských inkunábúl; sociológov a politológov by zasa mohol zaujať pertraktovaný fenomén chudoby a sociálnej topografie. Nemožno nespomenúť ani pasáže a časti zaujímavé z pohľadu kultúrnej antropológie, kriminalistiky, právnej vedy a obzvlášť dejín práva.

Monografia je rozdelená na tri kapitoly: *Mestské ovzdušie oslobodzuje, V mene práva a spravodlivosti, Panoptikum zločinu a trestu*. Obsahuje okrem úvodu a záveru tiež zoznam použitých prameňov a literatúru, výberový menný a miestny register. Ide teda o prácu literatúry faktu, ktorá pritom splňa kritériá vedeckej či prinajmenej odbornej práce s tým, že väčšina textov v rámcoch a podtlačí plní spravidla spresňujúcu či objasňujúcu funkciu, čiže vlastne vedeckého poznámkového aparátu. Autor v úvode osvetľuje čitateľovi slovné spojenie, ktoré tvorí názov publikácie *Prešporský pitaval*. Mesto Bratislava používalo názov Prešporok (Posonium, Pressburg, Pozsony) od stredoveku po vznik prvej Československej republiky, kedy od roku 1919 prijala oficiálny názov Bratislava (poznámka recenzenta: prikláňame sa k názoru používať v texte

dnešný názov mesta – Bratislava). Pitaval je obľúbený literárny žáner so skutočnými kriminálnymi príbehmi, nazvaný po francúzskom spisovateľovi F. G. de Pitavalovi (1673 – 1743). Podobné publikácie už dávnejšie vyšli v susedných krajinách a na našom trhu takáto práca chýbala. Svojím obsahom sa zaradila medzi monografie kriminálnych príbehov, obohatené prehľadmi trestného práva, akými boli napríklad nemecký *Der Neue Pitaval*, *Pražský Pitaval*, *Brnenský pitaval* a *Zločin a trest v českých krajinách*.

Prvá kapitola monografie *Mestské ovzdušie oslobodzuje* je venovaná mestotvornému procesu v Európe s prihliadnutím na dejiny mesta Bratislavy, jej významu a právneho postaveniu v krajine. Tvorí ju desať podkapitol. V prvej nazvanej *Korene a vývin našich miest* autor približuje vznik mestských konglomerácií v Európe v kontexte dejín. Významný podiel na vzniku a rozvoji miest v Uhorskom kráľovstve mali kolonisti, ktorí prišli zo západnej Európy, najmä z nemeckých krajín. Všetky stredoveké mestá v Uhorsku sa riadili buď magdeburským alebo norimberským mestským právom. Vznik mesta ovplyvňovala poloha a prírodné podmienky, ktoré určovali jeho základný charakter. Spoločenské postavenie mesta v politicko-právnom zmysle predurčovalo aj rozsah práv a výsad. Na Slovensku sa vyskytovali tri typy miest: banské, obchodné a strediská poľnohospodárskej výroby. Právnym podkladom vytvorenia miest boli donácie, najmä kráľovské privilégia. Prvú zachovanú donačnú listinu z územia Slovenska dostalo mesto Trnava v roku 1238, po ňom nasledovali ďalšie. V 14. storočí mestotvorný proces zosilnel a mestské výsady získali ďalšie lokality. Najdôležitejšou oblasťou, kde sa prejavovala autonómia miest, bolo právo a súdnictvo. Právne normy z dnešného územia Slovenska boli zakotvené v právnych knihách už v 14. – 15. storočí: *Bratislavská*, *Žilinská*, *Banskoštiavnická právna kniha* a *Špišské právo* (zrkadlo). Od toho obdobia sa v súdnej praxi miest prejavuje vplyv domáceho právneho vývoja. Autor veľmi pútavým a zaujímavým spôsobom vykresľuje formovanie miest na dnešnom území Slovenska a v celom Uhorsku, pričom svoju pozornosť venuje najmä rozvoju mesta Bratislavy v právnom kontexte a porovnáva ju s inými mestskými konglomeráciami. Text je veľmi vhodne doplnený textovými citáciami z archívnych dokumentov a obrazovými prílohami. Rozvoj celej krajiny závisel od prosperity jednotlivých miest, preto panovník mal záujem na podrobnom zmapovaní svojho územia. Za najstaršie zachované mapové dielo z územia Slovenska sa považuje mapa Uhorska od Lazara, tajomníka ostrihomského arcibiskupa, ktorá bola vydaná v Ingolstade v roku 1528. Na mape je zobrazených 289 sídel z územia dnešného Slovenska. Sú odlišené kartografickými značkami, preto je možné rozlíšiť slobodné kráľovské mestá, mestečká a obce a pod. Autor v podkapitole *Mestá na uhorský spôsob* vysvetľuje genézu mestotvorného procesu v Uhorsku, konkrétne na území dnešného Slovenska. Vychádza pritom z definície slobodného kráľovského mesta, ktorú sformuloval Štefan z Verbovec (Verbóci) v právnej zbierke uhorského obyčajového šľachtického práva v roku 1514, skrátene nazývanej *Tripartitum*.

Obchodno-ekonomické záujmy podnietili mestá vytvárať si spoločenstvá a tým zvyšovať svoju hospodársku samostatnosť. V. Segeš spomína výhody spojenectva piatich slobodných kráľovských miest na východnom Slovensku nesúcich názov Pentapolitana, ako aj Zväz banských miest na východnom Slovensku, známym pod názvom hornouhorské banské mestá. Prosperita miest a mešťanov bola zdrojom príjmov nielen pre zabezpečovanie svojich vlastných potrieb, ale boli zaujímavé aj pre kráľovskú pokladnicu. „Príkladom hospodársky úspešného a kultúrne vyspelého mesta bola stredoveká Bratislava“, postupne sa stala tretím najvýznamnejším mestom v stredovekom Uhorsku. Autor veľmi zaujímavým spôsobom oboznamuje čitateľa s fyzickou a sociálnou topografiou mesta, so všetkými aspektmi, ktoré mali vplyv na jeho formovanie, od hospodárskych, právnych, až po zloženie mestského obyvateľstva. Údaje čerpá z právnych a komorných kníh, listín, cechových dokumentov, zo súpisov obyvateľstva, daňových súpisov a podobne. Najdôležitejším dokumentom pre mesto bolo získanie výsad a slobôd formou kráľovského privilégia. Mestský charakter Bratislavy (Prešporka) potvrdilo privilégium uhorského kráľa Ondreja III. z 2. decembra 1291. Ako uvádza V. Segeš, počas stredoveku, teda do roku

Vojenská história

1526, dostalo mesto od panovníkov 107 pôvodných privilégii a 41 potvrdených listín. V Bratislave, ako aj ostatných slobodných kráľovských mestách, sa vyskytovali tri základné spoločenské vrstvy: patriciát, početná stredná meštianska vrstva a mestská chudoba. Medzi nimi bola jasná difereciácia. Najbohatší mešťania obývali domy v centre okolo trhu, remeselníci v uliciach neďaleko centra a predmestie patrilo chudobe. Atmosféru mesta spoluvytvárali všetky spoločenské vrstvy. Poriadok sa udržiaval písanými a nepísanými pravidlami, v prípade stredovekej Bratislavy sa najčastejšie uplatňovala nemecky písaná *Bratislavská právna kniha*. Mnohé ustanovenia tejto právnej príručky autor vôbec prvýkrát preložil do slovenčiny a vhodne nimi ilustruje viaceré časti knihy. To isté platí aj v prípade tzv. *Kódexu tavernického práva*. Doslovné citácie historických prameňov a textov, ktoré sa v publikácii Prešporský pitaval hojne nachádzajú, sú dôležité najmä preto, lebo dnešnému čitateľovi konkrétnejšie približujú ducha doby, citenie a konanie alebo spôsob vtedajšieho vyjadrovania.

Z podkapitol Dominanty mesta, Ďaleko a blízko zreteľne vysvitá úzka prepojenosť medzi oblasťou vojenstva a bezpečnosti, no napokon aj súdnictva v stredovekom meste. Autor nezaprie v sebe profesionálneho vojenského historika, keď ozrejmuje a približuje vojenské realie stredovekej Bratislavy, či už ide o mestské hradby a ostatné fortifikácie, palebný a zbrojný arzenál, ako aj o ľudský faktor, čiže mestské ozbrojené sily na čele s mestským kapitánom, ktorý bol tretím najvýznamnejším funkcionárom mesta. Autor sa konkrétne venuje mestským strážcom i mestským žoldnierom, vrátane výšky ich žoldu, na základe čoho konštatuje, že sociálny status tejto profesijnej kategórie bol pomerne vysoký. Pripomína, že mestská stráž plnila aj policajné a hasičské úlohy. Prínosné a nové sú autorove poznatky o posolskej, spravodajskej a výzvednej službe, v ktorej magistrát neraz angažoval aj ženy.

Podľa bádateľských výskumov V. Segeša potencionálne kriminálne prostredie predstavovali predovšetkým námestia, rizikovým prostredím boli krčmy a hostince, zákutia temných uličiek či predmestí a miesta pochybnej povesti, akými boli kúpele a nevestince. Autor umožňuje čitateľovi prostredníctvom konkrétnych príkladov a súvekých právnych noriem a ustanovení preniknúť do mentality stredovekého človeka a objasniť tak podstatu zločinu a trestu v stredovekej Bratislave.

Druhá kapitola je venovaná zložitému uhorskému feudálnemu právnemu systému. Osobitne sa autor venuje uplatňovaniu trestného a procesného práva. Základom pri výkone spravodlivosti bola *Bratislavská právna kniha*. Vykonávateľmi spravodlivosti boli richtár a kat, za bezpečnosť a pokojný život zodpovedal mestský kapitán. Richtár a mestský kapitán patrili k popredným a váženým mešťanom, naopak kat bol len v službách mesta. Dnešného čitateľa nepochybne zaujmú bohaté informácie „o krvavom remese prešporských majstrov ostrého meča“, ktoré čerpal V. Segeš predovšetkým z komorných kníh z 15. a 16. storočia, uložených v Archíve hlavného mesta SR Bratislavy.

Tretia kapitola obsahuje 25 epizódnych podkapitol, v rámci ktorých sa autor zaoberá v chronologickom slede viacerými kauzami alebo trestnoprávnymi problémami zachovanými v súvekých prameňoch. Čitateľ sa má možnosť oboznámiť so zabudnutými zločinmi a súdnymi spormi nielen v Bratislave, ale aj v iných kútoch Európy, ktoré prerokovával bratislavský súd. V záujme celistvejšieho pohľadu autor vypracoval prehľad o hrdelných exekúciách v Bratislave od roku 1490/1491 po rok 1526/1527. Nekompletnosť prameňov síce neumožňovala autorovi podchytiť celé obdobie kompletne, no aj napriek neúplným údajom mohol V. Segeš konštatovať, že vykonané hrdelné exekúcie neboli až také časté, najfrekventovanejšími deliktmi boli najmä krádeže a podvody. Tieto sa tiež považovali za vážne priestupky a stíhali sa prísnymi trestami, vyšľahaním na pranieri alebo vyhostením z mesta. Popravky sa uskutočňovali v závilosti od druhu hrdelného trestu: na Hlavnom námestí pred radnicou sa stínalo, pred Michalskou bránou vešalo a upaľovalo, v ramene Dunaja sa vykonával trest smrti utopením. Ťahákom celej monografie sú nepochybne konkrétne príbehy a tresty delikventov, mnohokrát z dnešného pohľadu až kuriózne.

Nespornou prednosťou knihy je bohatý ilustračný materiál. Najmä odborníci na ikonografiu ocenia, že autor dokázal k téme zhromaždiť podstatnú (počtom však nevelkú) časť kodikologických a výtvarných pamiatok domácej (uhorskej a slovenskej) proveniencie a zároveň prístupnil aj množstvo stredovekých, zväčša nemeckých rytín, ktoré doposiaľ neboli na Slovensku publikované. Organické sklbenie textu a obrázkov tak výstižne a naozaj doslova prezentuje titul vydaný v rámci čitateľsky atraktívnej edície Ilustrované dejiny vydavateľstva Perfekt.

Prešporský pitaval je publikácia, ktorá zaujme tak odbornú, ako aj širokú verejnosť. Autorovi sa podarilo veľmi pútavým a dynamickým rozprávaním odhaliť nielen zabudnuté súdničky, ale aj iné udalosti zaprášené minulosťou a odkryť tak tajomstvá, ktoré sa ukrývajú v archívnych dokumentoch. O prednostiach a kvalite diela V. Segeša svedčí napokon aj skutočnosť, že získalo dve ocenenia. Literárny fond autorovi udelil Prémium za vedeckú odbornú literatúru za rok 2005 v kategórii spoločenských vied a Obec českých spisovateľů a Asociácia organizácií spisovateľov Slovenska mu udelili prestížnu Cenu Egona Erwina Kischu za významné dielo literatúry faktu.

Elena Machajdíkova

ZAVACKÁ, M.: KTO ŽIJE ZA OSTNATÝM DRÔTOM? OFICIÁLNA ZAHRANIČNO-POLITICKÁ PROPAGANDA NA SLOVENSKU, 1956 – 1962: TEÓRIE, POLITICKÉ SMERNICE A SPOLOČENSKÁ PRAX. Bratislava : ÚPV SAV, 2005, 168 s.

Problematika komunistických režimov a ich jednotlivých segmentov dnes patrí medzi pomerne populárne témy. Najmä od posledného desaťročia 20. storočia aj slovenskí historici vyprodukovali viacero významných prác, ktoré napomáhajú k bližšiemu spoznaniu „charakteru režimu“. Štyri roky po obhájení dizertačnej práce Maríny Zavackej, uzrelo svetlo sveta aj jej knižné vydanie. Táto kniha sa zameriava na analýzu jazyka a foriem propagandistickej manipulácie zahraničnopolitických udalostí na Slovensku (ale s praktickou záväznosťou pre celé ČSR) v období rokov 1956 – 1962. Svoj hlavný zámer autorka doplnila aj o kapitoly venované priblíženiu samotného fenoménu propagandy. Upozorňuje, že režim sa snažil o vytvorenie „lojálnej masy“ (identifikovanej tiež ako – *my*), ktorá rozmýšľala v systéme stanovených medziach a svoju lojalitu demonštratívne vyjadrovala aktivizáciou sa na povinných aj nepovinných ideologicky podfarbených rituáloch. Cieľom štátom/stranou riadenej propagandy bolo získavanie, udržiavanie a podporovanie takejto lojality obyvateľstva, pričom pravdivosť či lživosť nepatrili medzi určujúce kritériá. Okrem budovania ilúzie jednoty (*my*), bolo výraznou črtou propagandy potieranie okolitého, cudzieho, nepriateľského sveta (zosobneného pojmom *oni*). Na konkrétny obraz tejto práce v knihe upozorňujú mnohé príklady a v kontexte manipulovania verejnej mienky v zahraničnopolitických otázkach aj tri rozsiahlejšie prípadové štúdiá.

Autorka upozorňuje, že základnou súčasťou moci totalitných systémov je donucovacia sila. Tá však, napriek všetkým svojim hrozivým možnostiam, nie je schopná úplnej kontroly spoločnosti. Z toho dôvodu, k hlavným nástrojom totalitného štátu patrí aj vhodne upravený spôsob komunikácie – jazyk, alebo ako ho autorka orwelovsky pomenovala – Newspeach. Práve prostredníctvom neho sa odohráva boj o kontrolu mäs. Avšak popri tlaku na homogenizáciu spoločnosti, podporenú výlučným postavením Newspeachu sa rozvíjal aj akýsi ambivalentný spôsob vnímania reality zosobnený napríklad snahou o „čítanie medzi riadkami“, t.j. hľadaním iných ako oficiálne prezentovaných interpretácií a záverov. Kniha si do veľkej miery všima komplikácie a omyly, zapríčinené nedostatočnou koordináciou alebo ľudským faktorom, ktoré sa aj v systéme totalitnej propagandy objavovali.

Vojenská história

Podľa Zavackej sa režimová manipulácia v zásade odráža na troch „reflexných plochách“: na režimom propagovaných informáciách, ich jazyku a priebehu informačných kampaní (v grafickom stvárnení predstáv o svete) a v informáciách, ktoré mali ostať pred obyvateľstvom utajené. Na základe toho rozdelila aj svoju prácu do troch kapitol. Prvú venovala všeobecnejšiemu priblíženiu fenoménu propagandy. Druhá ponúka už oveľa konkrétnejší pohľad na to, akými spôsobmi sa manipuloval obraz sveta a aj konkrétnych zahraničnopolitických udalostí v rokoch 1956 – 1962. Posledná kapitola je venovaná problematike cenzúry ako organickej súčasť propagandy.

M. Zavacká definuje propagandu ako úmyselnú snahu o manipuláciu postojov, názorov, predstáv alebo i konania ľudí vo vzťahu k určitému objektu. Ako komunikáciu zámerné selektovaných informácií, ktorých cieľom je podporiť komplexnú interpretáciu reality. Jej následkom je potom aj spontánne konanie zmanipulovaných mas. V tomto smere upozorňuje aj na blízkosť komunizmu a fašizmu v definovaní obsahu a úloh propagandy. Kniha ponúka aj hlbší pohľad do teoretických konceptov dobového vnímania cieľov komunistickej propagandy, ktorá sama seba považovala za nositeľku vedeckého (rozumej tiež objektívneho) názoru, ktorý logicky-/nevyhnutne vyústi do celospoločenských zmien vo svete. Propaganda bola predstavovaná ako záslužná práca, ktorá je súčasťou spenia k ideálnemu stavu. Za jej správnu orientáciu zodpovedal štát a strana, ktorí doslovne vládli nad distribúciou informácií a aj týmto spôsobom sa starali o „blaho občana“. Snažili sa vytvoriť univerzálny systém výkladu svetových udalostí, ktorý „vhodne orientoval“ a potvrdzoval tak správnosť „zvolenej cesty“. V rámci tohto procesu sa sformovalo aj niekoľko nemenných konštánt – tvrdení, ktoré si nikto nedovolil napadnúť. To je dôležité aj z toho dôvodu, že časom sa význam mnohých iných kľúčových tvrdení zmenil. Zároveň však propaganda postulovala právo pýtať sa a diskutovať – t. j. slobodu, ako jednu zo svojich základných vymožeností.

V knihe je venovaných niekoľko strán aj základným pracovným metódam tvorcov propagandy, akými boli: selekcia, plánovitosť a centralizácia. Ich dôsledná aplikácia však niesla riziko zníženej akcieschopnosti propagandy. Ako ďalšie prekážky propagandistického pôsobenia, Zavacká uvádza faktor ľudskej pamäte a neovládateľnosti diania, ktorý demonštruje napríklad aj na podpore zberu papiera, (ktorý podporoval proces zabúdania), alebo do tej doby nevidanému – poskytovaniu školskej literatúry zdarma. Podobne „nebezpečný“ bol aj faktor špecifik a stretov záujmov, ktorý demonštruje na príklade dialekticky interpretovaného výrazu demokratický centralizmus. No a taktiež aj obyčajné ľudské omyly, či faktor nevedomelého alebo až príliš uvedomelého recipienta spôsobili tvorcovi propagandy mnohé zmätky a neželané situácie.

Neustálym sprievodným motívom práce je existencia bipolárneho sveta, ktorá sa následne odrazila aj na projektovaní čiernobieleho obrazu „dobrá“ a „zla“. Spôsob ilustrácie pozitívnych aj negatívnych hrdinov a javov bol jednoznačne identifikovateľný prostredníctvom ich zobrazovania, ale aj na základe zavedenej podvojnnej terminológie (napr. špión – rozviedčik). Výraznou súčasťou textov sa taktiež stali rôzne prívlastky. Stotožnenie alebo tiché prijatie ponúkutej interpretácie recipientovi zaručovalo ilúziu bezpečia a istoty. Stal sa tak súčasťou skupiny – my. Na uľahčenie „správnej orientácie“ mu boli ponúknuté vysvetlenia, ako „návod na správne chápanie“ ponúknutých informácií. Výraznú podporu imaginárnej jednoty potvrdzovala propaganda výrazmi „masového súhlasu“ ktorých súčasťou boli aj časté uistenia o vnútornej jednote pokrokových síl, o jej neustálom posilňovaní atď. Stálou súčasťou propagandy bolo aj presviedčanie o oprávnenosti konania. Tú podporovali argumenty o historickej nevyhnutnosti, internacionalistickej povinnosti, atď. Nadväzujúc na predchádzajúce sa autorka v zvlášť podkapitole venuje aj vytváraniu obrazov nepriateľa, obetí či bojovníkov dobra. V tomto smere dejiny propagandy vykresľuje aj ako dejiny konštruktu nepriateľa v stále sa meniacich zahraničnopolitických podmienkach. Nepriateľ má pritom tendenciu byť tlstý, odporný, neotesaný, prefikáný a drzý. Naproti tomuto je postavený častý námet bezvýchodiskovosti u obetí. Kladní hrdinovia zas prichádzajú na pomoc ako nositelia morálnej prevahy.

Vojenská história

„Nutnosť“ propagandisticky upravovať obraz sveta sa prejavila vo všetkých oblastiach života. Autorka prostredníctvom troch prípadových štúdií, venovaných významným zahraničnopolitickým udalostiam, poukazuje na priebeh, ale aj komplikácie v tejto činnosti. V prvej štúdií sa venuje diskusii o vnútrostraníckej kritike, ktorá vznikla v ČSR vplyvom záverov XX. zjazdu KSSZ. V druhej popisuje interpretácie povstania v Maďarsku (jeseň 1956), ktorého rozsah „zaskočil“ tvorcov propagandy a následne analyzuje priebeh Karibskej krízy z roku 1962. Na základe toho, ako boli tieto problémy komunikované navonok, alebo aký mali ohlas medzi obyvateľstvom, autorka popisuje mechanizmus československej propagandy, ktorá mala – na rozdiel od susedných krajín, bližšie k sovietskej línii. V popisovaní jednotlivých kampaní ponúka Zavacká viaceré línie intereptácií, zlomové body, či vysvetlenia, pričom zmeny propagandistickej línie (jej reinterpretácia) sa prejavovali až „výmenou celého deformáciou postihnutého sektora“. Autorka upozorňuje, že nielen nabúrание mýtu vodcu, ale aj pri narušení menej nosných dogiem – keď vývoj dovedie propagandistov do situácie, v ktorej už nestihajú krok s udalosťami, sa začne propagandistická konštrukcia lavínovito rúcať. Nastane stav, keď spoločnosť prestáva propagande dôverovať a jej poslušnosť zaručuje len strach z represie. Autorka poukazuje práve na prípady, ktoré sa tvorcom propagandy v nejakom zmysle „vyšmykli spod kontroly“. Popritom však upozorňuje aj na zaužívaný algoritmus: uznesenie – výňatky – úvodník – články – ohlasy, ktorý sa však s väčšou istotou uplatnil na poli domácej politiky. Dynamika zahraničnopolitického vývoja si vyžadovala vysokú pripravenosť a orientáciu, ktorú často postrádali aj najvyššie stranícke špičky.

Riešenie otázky, čo sa môže a čo sa nemôže dostať masovokomunikačnými prostriedkami na verejnosť, mala na starosti cenzúra, v tom čase nazývaná tlačový dozor. Jej výskum zásadne obohacuje naše vedomosti o bývalom režime, keďže cenzúra zachytávala informácie, ktoré sa z nejakého dôvodu nehodili do vtedajšieho obrazu sveta. Autorka upozorňuje na to, že na pôde domácich médií fungovala takmer dokonalá autocenzúra a kontrola. Avšak, mnohé problémy cenzorom prinášali amatérski autori píšuci v dobrej viere. Významný problém pre cenzúru predstavovala už otázka, ako písať o živote v spriatelенých krajinách. V tomto smere autorka zaujímavo približuje to, ako sa počas jednotlivých období vytváral obraz Sovietskeho zväzu. Veľmi nevďačné témy však boli tie, ktoré mohli nadobudnúť iné/opačné významy, ako napríklad aj známe heslo: „Sovietsky zväz – náš vzor“. Podobné slovné zvraty cenzúra veľmi pozorne sledovala, podobne ako nevhodné zalomenia textu, z ktorých sa dali vyčítať rôzne ideologicky závadné odkazy. Vo všeobecnosti autorka konštatuje, že pre fungovanie cenzúry je charakteristická veľká nedôvera voči čitateľovi. Cenzori si boli vedomí, že ani systematická propaganda nevie zaručiť absolútnu indoktrináciu obyvateľstva, alebo zamedziť len obyčajnému pochybovaniu.

V tejto monografii sa prelínajú konkrétne príbehy, ktoré autorka analyzuje a ich prostredníctvom poukazuje na širšie otázky. Okrem toho, že opisuje systém manipulácie a skúma jeho spôsob komunikácie, poukazuje aj na odstredivé tendencie v spoločnosti na Slovensku. Pritom poukazuje na „charakter režimu“, v ktorom si aj „politicky uvedomelí“ jedinci pri nedostatočnej opatrnosti mohli spôsobiť problémy, a tak akoby vybočiť z radu. Po prečítaní tejto knihy čitateľa oprávnené môže napadnúť viacero nezodpovedaných otázok a tém, ktoré je možné v rámci skúmania mechanizmov a prejavov totalitnej propagandy sledovať. Táto práca však predstavuje ucelený a podnetný text. V rámci slovenskej historiografie aj nóvvum v spôsobe spracovania témy.

Miroslav Michela

BIBLIOGRAFIA

GENERÁL JÁN GOLIAN – VOJAK A VLASTENEC

V roku stého výročia narodenia povstaleckého generála Jána Goliana prinášame bibliografiu článkov, statí a štúdií napísaných o živote, vojenskej činnosti, postojoch a nespornom význame tejto dlho zabúdanej osobnosti novodobých slovenských dejín. Napriek tomu, že k problematike protifašistického odboja a Slovenského národného povstania bolo doteraz publikovaných obrovské množstvo štúdií, monografií, memoárov, zborníkov, článkov a pod., o hlavnom vojenskom aktérovi ozbrojeného protifašistického vystúpenia slovenského národa a prvom veliteľovi československej armády na Slovensku, nebola dosiaľ napísaná monografia, ktorá by uspokojovala záujem odbornej či širšej laickej verejnosti. Štúdie Dr. Dobříkovej a Dr. Stanislava Jána Goliana síce posunuli na adekvátne miesto v slovenskej historiografii, zodpovedali mnohé otázky týkajúce sa jeho osudu, ale zároveň nastolili nové, dosiaľ neprebádané skutočnosti a súvislosti.

Po novembri 1989 sa Jánovi Golianovi dostalo istej rehabilitácie a ocenenia vo forme vyznamenaní, pietnych aktov, pamätných tabúl, odhalenia pamätníka spolu s generálom Viestom, avšak priblíženiu a zhodnoteniu jeho činnosti boli venované len štúdie menovaných historikov, a ostatné publikované príspevky sú drobnými profilmi len s najzákladnejšími informáciami, alebo torzovitými spomienkami, resp. akýmsi pripomenutím si Jána Goliana v týždenníkoch alebo dennej tlači pri príležitosti osobných alebo iných súvisiacich historických výročí.

Stručný bibliografický prehľad dokumentuje, že do novembrovej revolúcie boli organizátorovi vojenských príprav Povstania venované len drobné články, väčšinou od tých istých autorov, ktoré sa objavovali v tlači v dvoch obdobiach – bezprostredne po oslobodení (roky 1946 – 1947) a v druhej polovici 60. rokov (konkrétne v rokoch 1964 – 1969). V 50. rokoch poznačených deformovaným výkladom dejín odboja a SNP a v 70. normalizačných rokoch sa Ján Golian čitateľom nepripomínal. Nepísalo sa o ňom ani v prvej polovici 60. rokov (s výnimkou roku 1964), napriek tomu, že po období zámerného skresľovania odbojovej histórie a SNP od februára 1948 do konca 50. rokov, nastal v historickom bádani pozitívnejší posun. Hoci meno Jána Goliana rezonuje v mnohých vedeckých, populárno-náučných, memoárových i publicistických prácach, ktoré v daných súvislostiach odkrývajú rozmer jeho osobnosti, biografia s hlbším heuristickým záberom ešte len čaká v slovenskej historiografii na svojho spracovateľa.

„Bláznivá ilúzia“. (Fakty z berlínskych výsluchov generálov Viesta a Goliana na jeseň 1944.) – In: Predvoj. – Roč. 2, č. 35 (1966), s. 5, 10-11.

BUČKO, Alfonz: Na počesť gen. Jána Goliana. – In: Bojovník. – Roč. 51, č. 7 (2006), s. 2.

Československí generáli Rudolf Viest a Ján Golian. – In: Obrana ľudu. – Č. 197-198 (1947), s. 7.

DOBŘÍKOVÁ, Mária: Generál Ján Golian. – In: Historie a vojenství. – Roč. 45, č. 5 (1996), s. 70-82.

FERJENČÍK, M.: Generál Golian – veliteľ 1. čs. armády na Slovensku. – In: Národná obroda. – Č. 182 (11. 8. 1946), s. 5.

FERJENČÍK, M.: Generál Golian. – In: Matičné čítanie. – Č. 3 (1946), s. 66-68.

GAJDOŠ, Milan: Ich smrť je dodnes neobjasnená. – In: Bojovník. – Roč. 50, č. 4 (2005), s. 6. [R. Viest, J. Golian]

GAJDOŠ, Milan: J. Golian – muž činu, 1.-7. – In: Bojovník. – Roč. 49, č. 14 – 20 (2004), s. 6, 7, 8, 7, 6, 5, fotogr.

GAJDOŠ, Milan: J. Golian a R. Viest v sieti nacistov. – In: Bojovník. Roč. 45, č. 4 (2000), s. 7.

GAJDOŠ, Milan: Jedinečnosť gen. J. Goliana v našich dejinách 1. – 12. – In: Bojovník. Roč. 51, č. 4 – 15 (2006), s. 10, 4, 10, 10, 4, 4, 10, 10, 4, 4, 10, 10 : fotogr.

GAJDOŠ, Milan: K storočnici generála J. Goliana. – In: Bojovník. Roč. 51, č. 3 (2006), s. 2.

- GAJDOŠ, Milan:** K vojenským otázkam prípravy SNP. – In: Smer. – Roč. 16, č. 30, č. 31 (1964), s. 4.
- GAJDOŠ, Milan:** Návrat generála Povstania. (Hrdinský život veľkého bojovníka SNP.) – In: Roľnícke noviny. – Roč. 20 (26. 1. 1966), s. 1 a 4.
- GAJDOŠ, Milan:** Pamätník generálom J. Golianovi a R. Viestovi. – In: Bojovník. – Roč. 44, č. 22 (1999), s. 8. [Zvolen]
- GAJDOŠ, Milan:** Pár myšlienok k jubileu J. Goliana. – In: Bojovník. Roč. 41, č. 3 (1996), s. 8 : fotogr.
- GAJDOŠ, Milan:** Prvý povstalecký vojak. (K nedožitej šesťdesiatke generála Jána Goliana.) – In: Smer. – Roč. 18 (25. 1. 1966), s. 1 a 3.
- GAJDOŠ, Milan:** Tragédia bojovníka. [K rehabilitácii generála Jána Goliana.] – In: Roľnícke noviny. – Roč. 22 (20. 4. 1968), s. 7.
- GAJDOŠ, Milan:** Veliteľ povstaleckej armády. – In: Smer. – Roč. 41, č. 201 (26. 8. 1989), s. 3 : fotogr.
- Generál Ján Golian.** [O činnosti za SNP, o zatknutí a odtransportovaní do neznáma.] (OV) – In: Národná obroda. – Č. 197 (1946), s. 5.
- Generál Ján Golian (ev).** – In: Hlas práce. – Č. 20 (1947), s. 4.
- Generál Ján Golian.** – In: Mladý život. – Č. 7 (1946/47), s. 3.
- Generál Ján Golian (1906 – 1945) (ma).** – In: Práca. – Roč. 24 (22. 8. 1969), s. 5 : obr.
- GOLIANOVÁ, Jarmila :** Generál Ján Golian. – In: A-revue. – Roč. 22, č. 13 (1969), s. 13 : obr.
- HANZLÍK, František:** K osudům generálů Jurecha, Malára, Viesta a Goliana. – In: Vojenské rozhledy. – Roč. 6, č. 4 (1997), s. 151-155.
- HOLUB, N.:** V čele povstaleckých vojsk. – In: A-revue. – Roč. 43, č. 8 (1990), s. 35-36 : fotogr.
- KÁZMEROVÁ, Ľubica:** Cesty generálov. K 45-temu výročiu zajatia J. Goliana a R. Viesta. – In: Práca. – Roč. 44, 27. 10. 1989, s. 7 : fotogr.
- KÁZMEROVÁ, Ľubica:** Niektoré z osobností v dejinách Slovenska v 20. storočí. – In: Armáda. – Roč. 2, č. 4 (1994), s. 48-52.
- KORČEK, Ján:** Tichý generál. Slovensko 20. storočia. Postavy a osudy. – In: Pravda. – Roč. 6, č. 198 (24. 8. 1996), s. 6 : fotogr.
- KORČEK, Ján:** Tichý generál. – In: Michálek, S.; Krajčovičová, N. a kol.: Do pamäti národa. Osobnosti slovenských dejín prvej polovice 20. storočia. – Bratislava : Veda, 2003, s. 183-186 : fotogr.
- KOŠŤA, Roman:** Poštárke zabudli doručiť list. (Prečo viazne ešte rehabilitácia Jarmily Golianovej?). – In: Smena. – Roč. 21 (29. 3. 1968), s. 4.
- LACKOVÁ, Ľudmila:** Keby bol osud spravodlivý. – In: Slovenka. – Roč. 47, č. 35 (1994), s. 6-7.
- MAJERKA, Rudolf:** Pamätné tabule Povstania. – In: Bojovník. – Roč. 35, č. 37 (1990), s. 6.
- MIŠKOVIC, Štefan:** Generál Ján Golian. – In: Považský hlas. – Č. 35-36 (1946), s. 6.
- NAVRÁTIL, Milan:** Posledný boj veliteľov povstania. – In: A-revue. – Roč. 44, č. 12 (1991), s. 33-36 : fotogr.
- PIVOVARČI, Ján:** Zahodená šanca. – In: Apológia. – Roč. 2, č. 4 (1993), s. 27-29.
- POLÁK, M.:** Generál Golian. – In: Čas. – Č. 17 (22. 1. 1947), s. 2.
- POLÁK, M.:** Generál Golian. – In: Odkaz SNP. – Roč. 2, č. 2 (1947), s. 19-20.
- POLÁK, M.:** Ján Golian. – In: Nové prúdy. – Roč. 3, č. 8 (1947), s. 26-28.
- POLÁK, M.:** Prvý vojenský veliteľ povstania. – In: Národná obroda. – Č. 197 (29. 8. 1946), s. 3-4. Spomienkový večer na gen. Viesta a gen. Goliana v Košiciach [17. 12. 1946]. – In: Čas. – Č. 247 (1946), s. 4.
- SPOMÍNAME** na div. gen. Jána Goliana. – In: Obrana ľudu. – Č. 22 (1947), s. 4.
- SPOMÍNAME** na Jána Goliana (elbé). – In: Národný front. – Č. 5 (1947), s. 2.
- STANISLAV, Ján:** Generál Ján Golian. – In: Povstaleckí generáli. Biografie prevzaté zo Zborníka Múzea SNP 15. – Martin : Osveta pre Múzeum SNP, [1990], s. 3-15 : fotogr.
- STANISLAV, Ján:** Generál Ján Golian. – In: Literárny týždenník. – Roč. 2, č. 34 (1989), s. 12-13 : fotogr.
- STANISLAV, Ján:** Generál Ján Golian. – In: Zborník Múzea Slovenského národného povstania 15. – Martin : Osveta, 1990, s. 145-157.
- SRIEŇ, Peter, sprac.:** Generál. (Podľa spomienok manželky divízneho generála Jána Goliana, popraveného fašistami v Berlíne. – In: Nové slovo. – Roč. 11, č. 25 – 26 (1969), s. 16.

Vojenská história

- ŠALGOVIČ, Viliam:** Čisté epolety. (K nedožitej šesťdesiatke generála Jána Goliana.) – In: Predvoj. – Roč. 2, č. 1 (1966), s. 4-5.
- ŠALGOVIČ, Viliam:** Veliteľ povstaleckej armády. (K nedožitým šesťdesiatinám generála Jána Goliana.) – In: Protifašistický bojovník. – Roč. 9, č. 1 (1966), s. 10-11.
- ŠENŠEL, J.:** In memoriam. Ján Golian. – In: Čas. – Č. 156 (28. 10. 1945), s. 2.
- ŠIMUNIČ, Pavel:** Velitelia 1. čs. armády na Slovensku. – In: Bojovník. – Roč. 35, č. 34 (1990), s. 3 : fotogr.
- ŠOLC, Jaroslav:** Ako to v skutočnosti bolo. (Nový pohľad na úlohu Viesta a Goliana v SNP.) – In: Kultúrny život. – Roč. 19 (29. 8. 1964), s. 17.
- ŠOLC, Jaroslav:** Generál Ján Golian – prvý veliteľ povstaleckej armády. – In: Obrana ľudu. – Roč. 25, č. 4 (1966), s. 2.
- ŠOLC, Jaroslav:** Generál Ján Golian – prvý veliteľ povstaleckej armády. – In: Pravda. – (26. 12. 1966), s. 3 : obr.
- TAKÁČ, Ladislav:** Spoveď Jarmily Golianovej. – In: Národná obroda. – Roč. 2, č. 202 (29. 8. 1991), s. 8-9 : fotogr.
- TAKÁČ, Ladislav:** Piatok trinásteho. – In: Poslanie. – Banská Bystrica : M. O. Enterprise, 1993, s. 59-67.
- VÁROŠ, Milan:** Generálmi aj vo chvíli smrti. – In: Život. – Roč. 41, č. 19 – 20 (1991), s. 9, 24-27 : fotogr.
- VÁROŠ, Milan:** Konec generálov Viesta a Goliana. – In: Mladá fronta. – Roč. 14 (27. 8. 1969), s. 3 : obr.
- VÁROŠ, Milan:** Tragédia generála Viesta a Goliana. – In: Smena. – Roč. 19 (28. 8. 1966), s. 4.
- VIAZANICA, Ondrej – GAJDOŠ, Milan:** Taký bol Golian. – In: Predvoj. – Roč. 2, č. 7 (1966), s. 16.
- VOJENSKÉ osobnosti československého odboje 1939 – 1945. / Aut. kol. – Praha; Bratislava :** Vojenský historický ústav Praha; Vojenský historický ústav Bratislava, 2005, s. 82-83.
- Zrada či náhoda? (jk) [Podrobnosti o zajatí gen. Viesta a gen. Goliana v Bukovci pri Ondreji nad Hronom.] – In: Čas. – Č. 236 (1946), s. 7.**
- ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica:** Správa pplk. H. M. Threlfalla z rozhovoru s generálom Golianom 7. 10. 1944. – In: Historie a vojenství. – Roč. 45, č. 3 (1996), s. 125-129.

Zostavila B. Šed'ová

ANOTÁCIE GLOSÝ

DANGL, V.: *BITKY A BOJISKÁ V NAŠICH DEJINÁCH. OD SAMOVEJ RÍŠE PO VZNIK STÁLEJ ARMÁDY*. Bratislava : Perfekt 2005, 243 s.

Dejiny ľudstva, to sú predovšetkým dejiny neustálych vojen a konfliktov. Vojná ako prostriedok ozbrojeného násillia a reálna forma ozbrojeného zápasu v minulosti vždy patrila (a v súčasnosti, žiaľ, aj naďalej patrí) medzi základné prvky ľudského súžitia. Aj preto sa vojny stali neoddeliteľnou súčasťou ľudských dejín. Koncom 20. storočia istý švajčiarsky vojenský historik vypočítal, že naše ľudstvo prežilo za posledné päť a poltisícročie svojej existencie približne 14 500 vojen, ktoré si vyžiadali životy takmer 3,5 miliardy ľudí. Iný švajčiarsky zdroj uvádza, že v priebehu ľudskej histórie bolo len 117 rokov takých, v ktorých (pri rigoróznom rešpektovaní kalendárnych rokov) sa nevedeli žiadne vojny. Šokujúce údaje, ktoré sme však pri povestnej dôslednosti a precíznosti Švajčiarov „nútení“ rešpektovať a nespochybňovať.

Vojny, podobne ako všadeprítomná smrť a daň, vždy boli, sú a všetko nasvedčuje tomu, že vždy aj budú v našej tesnej blízkosti. Ozbrojené stretnutia, ozbrojené zrážky, boje, bitky, či vojenské ťaženia so všetkými svojimi sprievodnými javmi, sú navyše udalosti, ktoré sa najvýraznejším spôsobom zapísali do dejinných análov histórie ľudstva. Spočiatku bola rozdielna len ich intenzita a priestorová obmedzenosť. Ale čím viac sa rozširoval obzor ľudského ducha a čím viac sa presadzoval pokrok vo vede a technike, tým urputnejšími a ničivejšími sa vojny, resp. rôzne formy ozbrojeného zápasu, stávali. Ich príčiny, dôsledky i samotný priebeh sú viac-menej všeobecne známe, rovnako tak ako sú všeobecne známe aj z nich vyvodené historické poučenia, či analogické paralely. Paradoxné je, že vo vzťahu k žiadnej oblasti ľudskej histórie nie je ľudstvo, napriek presvedčivým historickým argumentom, také ľahostajné

a nevie si zobrať pre budúcnosť ponaučenie, ako práve voči vojenstvu; samozrejme, ak neberieme do úvahy možnosť zdokonalenia spôsobov a prostriedkov ako vojnu viesť.

Keďže poznanie sa práve v súčasnom období stáva jedným z hlavných motivačných prvkov vývoja, oblasť histórie, a predovšetkým tej vojenskej, by nemala zostať na okraji pozornosti ľudskej spoločnosti. Za predpokladu, že záujem o vojny a ozbrojené konflikty nebude mylne stotožňovaný s ich oslavou. Keďže však ľudstvo neodmysliteľne sprevádzajú a v budúcnosti, žiaľ, sa na tejto skutočnosti čokoľvek podstatné nezmení, je priam nevyhnutné sa neustále zaoberať ich priebehom, zákonitosťami a dôsledkami v snahe o ich konfrontáciu s tvrdou realitou súčasnosti, resp. skúmanie vývojových trendov našej budúcnosti. Ved' koniec-koncov počas strastiplného vývoja ľudstva sa ľudská inteligencia, intelekt a ľudské zmýšľanie vôbec nezmenili. Známý americký filozof a spisovateľ Georg Santayan vystihol podstatu tejto skutočnosti najpregnantnejšie, keď slávny výrok rímskeho politika a rečníka Marca Tullia Cicera o histórii, ako učiteľke života, parafrázoval a aktualizoval. Jeho pamätný výrok „*Kto ignoruje minulosť, je odsúdený k opakovaniu jej chýb*“, je práve v modernej dobe viac než aktuálny a stavia históriu ako vedu do pozície zdvihnutého prstu dejín.

Pre malé národy, ako sme my, býva vojna paradoxne často jedinou cestou, ako sa zachrániť pred skazou, či ako znovu nadobudnúť stratenú slobodu a nezávislosť. Aj našim územím sa prehrali búrky vojen, na ktorých sa zúčastnili aj naši predkovia. So zbraňou v ruke a často s vlastnou krvou písali bolestné i hrdinské stránky našej histórie. Železná nutnosť podstúpiť ťažké, niekedy až nadľudské skúšky vojnového besnenia, bola pritom pre slovenský národ v minulosti až príliš častým údelom. Vojna podnecuje silu národa, oživuje jeho ducha a ponúka možnosť ukázať hrdinstvo a schopnosť seba-

obetovania, aj preto je našou povinnosťou vzdať poctu vojnovým činom našich dedov, pradedov a ich predchodcov a postarať sa, aby ich činy, za ktorými sa skrývalo nevyčísľiteľné množstvo utrpenia a bolesti, hrôzy a nenávisti, ľudských obetí a vynaliezavosti, neupadli do zabudnutia. S týmto ušľachtilým zámerom prichádza na náš knižný trh aj táto knižná novinka, ktorá ma byť aj navyše akýmsi historickým ponaučením pre súčasnú generáciu.

Jej autorom je renomovaný slovenský vojenský historik, autor množstva historických prác a spoluzakladateľ slovenskej vojenskej historiografie, Vojtech Dangel, ktorého meno je známe tak širšej laickej verejnosti, ako aj úzkej odbornej historickej obci. Jeho kniha je akýmsi prvým zväzkom odvážneho projektu bratislavského vydavateľstva Perfekt, ambíciou ktorého je celkové spracovanie významných vojenských udalostí Slovenska. Autor sa v úvodnej časti plánovanej trilógie pokúsil v jednotlivých kapitolách v chronologickom slede priblížiť a sumarizovať poznatky o najvýznamnejších bitkách, ozbrojených stretoch a vojnách, ktoré sa natrvalo zapísali do vojenských dejín nášho národa. Publikácia zahrnuje mimoriadne zložitú, protirečeniami popretkávané obdobie, časovo ohraničené na jednej strane príchodom Slovanov na naše územie a vznikom Samovej ríše a na strane druhej protihabsburským povstaním Františka II. Rákociho, po skončení ktorého bol v legislatívnej rovine zavŕšený vývoj budovania ozbrojených síl habsburskej armády smerujúci k vytvoreniu stálej armády. Časové vymedzenie je obsiahnuté aj v samotnom názve knihy. Tá venuje adekvátnu pozornosť aj tým vojenským udalostiam, ktoré, hoci sa odohrali mimo nášho územia (bitka pri rieke Slaná, bitka pri Moháči), zásadným spôsobom ovplyvnili chod našich dejín. V základnej ideovej línii kniha vychádza z autorovej predošlej publikácie, ktorá vyšla už v roku 1986 pod názvom *Bitky a bojiská.. Od Wogastisburgu po Lamač*. Nejde však o reedíciu v klasickej slova zmysle, nakoľko je kniha od základu prepracovaná. Autor ju z väčšej časti doplnil o údaje získané na základe najnovších poznatkov vojensko-historickej vedy a po obsahovej stránke ju rozšíril aj o nové kapitoly a tematické celky. V tomto smere ide preto o nové dielo, ambíciou ktorého je pos-

kytnúť čitateľom informácie nielen o bojových akciách a samotných bitkách, ale aj najnutnejší prehľad o vývoji vojenstva v tomto období, o spôsobe boja, o dobovej taktike, vojenskom myslení, výzbroji a výstroji, druhoch vojsk, o organizácii, vnútornej štruktúre, výcviku, zásobovaní a doplňovaní vojsk, či napríklad o fortifikačných systémoch.

Kniha *Bitky a bojiská v našich dejinách* je prehľadným a pútavým opisom najvýznamnejších vojnových udalostí najstaršej etapy vojenských dejín Slovenska. Je súhrnným dielom slovníkového charakteru, ktoré u nás patrí nepochybne k najlepším vo svojom odbore. Vojenské ťaženia, samotné bitky aj jednotlivé boje, sú rekonštruované veľmi živo, plasticke, navyše s maximálnym prehľadom o celkovej situácii nielen na poli vojenskom, ale aj diplomatickom. Mimo autorovu pozornosť nezostávajú ani hlavní aktéri jednotlivých vojenských udalostí, vojvodcovia a králi. Hodnotu publikácie zvyšuje skutočnosť, že heuristická báza sa opiera nielen o množstvo domácej literatúry, hlavne však zahraničnej, ale v mnohom o pôvodné pramene. Je potrebné oceniť aj bohatú obrazovú prílohu umiestnenú hneď vedľa textu, ktorá vtáhuje čitateľa do víru diania a robí z neho jeho bezprostredného účastníka. Ide predovšetkým o ilustrácie, vzácné dobové rytiny miest a osobností, či náčrty a schémy jednotlivých bitiek a výjavov z bojových scén. Prehľadný terminologický slovník a základný menno-miestny register sú vďačnými pomôckami, ktoré nepochybne ocení hlavne laická verejnosť. Kniha istotne nesklame žiadneho čitateľa, čo dokumentuje aj fakt, že sa v pomerne krátkom čase pripravuje ďalší, podstatne zvýšený náklad. Ide predovšetkým o to, že kniha podáva precízne overené údaje na úrovni súčasného poznania, ktorá je navyše vybavená všetkými potrebnými náležitosťami. Zasvätený odborník v nej bezpochyby nájde údaje aj mimo svoj vyhranený odbor, poučený laik si svoje informácie upresní a amatérsky laik si doplní svoju knižnicu o prácu, ktorá mu poskytne neoceniteľné služby. Ostáva len dúfať, že jej pokračovanie vyjde čo nevidieť.

A. Maskalík

PRÍRUČKA KU GENEALOGICKÉMU VÝSKUMU NA SLOVENSKU A V SLOVACIKÁLNOM ZAHRANIČÍ. Ed.: Milan Šišmiš. Martin : Slovenská genealogicko-historická spoločnosť. 2004.

Na slovenský knižný trh sa v minulom roku dostalo nové priekopnícke dielo – *Príručka ku genealogickému výskumu na Slovensku a v slovacikálnom zahraničí*. Vydala ju Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť v spolupráci s Kabinetom genealógie Slovenskej národnej knižnice v Martine a s finančnou podporou Ministerstva kultúry Slovenskej republiky. Je to praktický a účelný manuál pre genealógov, ako aj pre amatérskych bádateľov, ktorí sa zaoberajú skúmaním príbuzenských vzťahov a životnými osudmi svojich predkov. Podobné príručky vyšli už v iných krajinách a našom trhu takáto práca chýbala.

Príručka je súhrnom poznatkov aktívnych archívárov, historikov, jazykovedcov a genealógov, ktorí sa genealogickému výskumu už dlhodobo venujú. Rozdelená je na šesť častí, približuje čitateľovi základné genealogické pojmy a termíny, osvetľuje podmienky vývoja rodov a rodín v našom historickom priestore, informuje o prameňoch a možnostiach ako ich skúmať.

V prvej časti s názvom *O rodinách a genealógii* sa čitateľ oboznámi s genealógiou ako historickou vednou disciplínou, ktorej cieľom je skúmanie príbuzenských vzťahov od počiatkov po súčasnosť. Ľudská spoločnosť sa oddávna vnútorne diferencovala a na Slovensku boli špecifické pomery. Zámerom publikácie bolo zhrnúť doterajšie poznatky a cenné informácie o rodoch a rodinách aj so schémami rodostromov a odporúčanou literatúrou. Cirkev mala dôležitú úlohu pri uzatváraní manželstiev, ako aj civilných sobášoch, čitateľ sa dozvie základné údaje o zákonných nariadeniach, ako aj o vývoji manželského práva na území Slovenska od najstarších čias do konca 20. storočia. Záujemca o genealogické bádanie si tu nájde základné údaje o spôsoboch a tradíciách uzatvárania manželstiev v šľachtických, meštianskych, podnikateľských a robotníckych rodinách, o vzťahov v rodinách, ako aj zaujímavé údaje od príchodu detí na svet až po úmrtie. Dozvie sa tiež ako je dôležité

získať dostatok správnych údajov o skúmanej osobe a o jej príbuzných. Aké je nutné pristúpiť k predarchívneému výskumu, preskúmať najmä dostupnú literatúru v knižniciach a získať základné údaje v matrikách, či na cintorínoch. Špecifickú a dôležitú úlohu v predarchívnom výskume hrajú osobné mená a zvlášť priezviská. Príručka sa venuje aj ich vývoju, prepisu a výskytu na slovenskom území.

Ďalšia časť publikácie obsahuje základné údaje o fondoch, respektíve druhoch archívnych dokumentov v jednotlivých typoch štátnych archívov a o možnosti ich využitia v genealogickom bádani. Špeciálnym prameňom genealogického skúmania sú nepochybne matriky. „Matriky sú verejnoprávne knihy, do ktorých sa zapisovali a zapisujú najdôležitejšie údaje v živote človeka, t. j. narodenie, (krst), uzavretie manželstva a úmrtie (pohreb) – teda skutočnosti slúžiace na jeho identifikáciu. Príručka sa snaží priblížiť čitateľovi ako interpretovať tieto „strohé a suché“ záznamy v matrikách. Tak isto bohaté a zaujímavé informácie poskytujú testamenty, v ktorých sa rieši ďalšia dispozícia s majetkom po smrti. K ďalším dôležitým prameňom v genealogickom výskume patria daňové knihy a daňové registre, ktoré sú súpismi daňovníkov a ich nehnuteľného majetku. Obsahovo najbohatšie sú práve tie najstaršie zo začiatku 15. storočia, v priebehu 16. a 17. storočia sa však zápisy zjednodušovali. V príručke nájdeme prehľad jednotlivých typov daňových registrov aj zhodnotením ich výpovednej hodnoty.

Štvrtá časť príručky je venovaná vojenským genealogickým prameňom, ktoré sa nachádzajú vo Vojenskom historickom archíve v Trnave. Sú to napríklad osobné spisy, súdne spisy, vojenské matriky, spisový materiál, zbierky fotografií a spomienok a podobne. Prínosom publikácie sú aj informácie o archívoch ozbrojených zložiek v Česku, Rusku, Ukrajine, Maďarsku a Rakúsku.

Veľmi dôležitú úlohu v živote obyvateľstva zohrávali cirkevné zbory a ich záznamy, ktoré sú základnými prameňmi genealogického bádania. V piatej časti je podaná genéza jednotlivých zborov, druhov prameňov a bádateľských možností. Neoceniteľnou pomôckou sú súpisy prameňov: „Prehľad o uložení dokumentov z činnosti rímskokatolíckej cirkvi na Slovensku vo

verejných archívoch SR“, ako aj „Genealogické pramene v evanjelických archívoch“.

V poslednej časti nazvanej *Múzeá* je podaný prehľad genealogických prameňov zo slovenských múzeí. „Múzeá majú v systéme zberu a ochrany pamiatok minulosti výnimočné postavenie, pretože ako jediné inštitúcie „zbierajú, ochraňujú, skúmajú a vedecky využívajú hmotné pamiatky“, tak ako aj písomné pramene. Nachádzajú sa tu klasické genealogické pramene, ako napríklad cechové dokumenty, testamenty, listiny a listy, prípadne urbáre, tiež však militárie, osobné doklady, dekréty, preukazy, vysvedčenia, vyznamenania, korešpondencia osobností či ako jednotliviny alebo osobné fondy. Špecifickým pracoviskom je Matica slovenská, respektíve jej zložka Krajanské múzeum MS, ktorá je jednou zo základní výskumu dejín a života Slovákov v zahraničí.

Používatelia príručky iste ocenia aj pomocný aparát: adresy inštitúcií (centrálnej evidencie obyvateľov, archívov, matričných úradov, zahraničných štátnych archívov, cirkevných zborov a archívov, jazykovedných ústavov, niektorých knižníc, múzeí a spoločností). Publikácia obsahuje aj predmetový a menný register. Neoceniteľnou pomôckou je najmä odporúčaná literatúra zaradená za každou štúdiou. V neposlednom rade čitateľa osloví aj pôsobivá grafická úprava a obrazový aparát.

Prvé výtvarne spracované genealógie sa objavili už v antike. Stredovekí umelci ich zachytili v kronikách, na stenách palácov a chrámov, na tabuliach či plátnach obrazov. Krátko po vynájdení knižtlaču prenikli aj na stránky publikácií. V súčasnosti genealogické výskumy prežívajú renesanciu. Venujú sa jej renomovaní historici a archívári, ako aj amatérski zanietenci. Práve im je venovaná táto príručka, ktorá im isto pomôže pri hľadaní predkov a príbuzných.

E. Machajdíkova

FIDLER, J.: *ZA VÍRU, VLÁDCE A VLAST. RUŠTÍ A SOVĚTŠTÍ MARŠÁLOVÉ.* Brno : Jota Military 2005, 292 s.

Ozbrojené sily každej krajiny sú prísne hierarchizované inštitucionálne aj individuálne.

Vzťah nadriadenosti a podriadenosti, na ktorom stojí celý princíp subordinácie, je určený jednak zastavanou funkciou a jednak osobnou hodnotou, resp. poradím v nej. Vojenská hodnota sama osebe predstavuje stupeň vojenskej kvalifikácie príslušníka armády, resp. ozbrojených síl. Mala by byť (avšak aj samotná publikácia je dôkazom toho, že tomu tak nie vždy bolo) výrazom jeho vojenských znalostí, skúsenosti a schopností veliť, resp. zastávať príslušnú funkciu a v konečnom dôsledku odzrkadľujú aj jeho celkové postavenie v armádnej hierarchii. Na vrchole pomyslenej armádnej pyramídy sa nachádza generalita, skupina vyšších veliteľov a vysoko postavených činiteľov ústredných vojenských orgánov.

Najvyššou hodnotou v armádach niektorých štátov v minulosti bola hodnota generalissima (lat. = najhlavnejší), čo bola generálska hodnota pôvodne prepožičiavaná iba na obdobie vojny. V niektorých armádach sa v minulosti udeľovala ako mimoriadna hodnota predovšetkým hlavnému veliteľovi všetkých vojsk, resp. najvyššiemu veliacemu generálovi, či maršalovi, s deklarativným zámerom zvýrazniť jeho postavenie vo vojsku. Hodnota *Le Maréchal* (v pôvodnom titule šlo o faktického panovníkovho zástupcu v čele vojska) predstavovala druhý najvyšší stupeň vojenskej hierarchie, pričom obe hodnoty sa titulárne udeľovali aj osobám z rodín panovníckych dynastií, či významným štátnikom. Oficiálne používanie oboch titulov ako vojenských hodností sa presadilo vo Francúzsku už v polovici 16. storočia, aby sa behom jedného storočia oba tituly rozšírili po celej Európe, predovšetkým do Španielska, Anglicka a Svätej ríše rímskej národa nemeckého. V priebehu 17. storočia začali maršalské hodnosti udeľovať aj jednotliví nemeckí panovníci (zvlášť bavorský, braniborský a saský kurfirst), aby na ústrednej moci ostentatívne deklarovali nezávislosť svoju aj svojej armády. Zlomovým sa stalo zavedenie maršalskej hodnosti v braniborskom kurfirstve v pozmenenej podobe *General-Feldmarschall*, ktoré ako svoj vzor prevzalo popri kráľovstve Veľkej Británie a severného Írska aj Rusko.

Braniborský, resp. pruský, systém vojenských hodností prevzalo cárské Rusko začiatkom 18. storočia za vlády Petra I. Veľkého.

Najvyšší hodnostný stupeň hlavnej ozbrojenej zložky, pozemného vojska, predstavoval generál poľný maršal (*geněral-fel'dmaršal*), ktorému vo vojnovom námorníctve zodpovedala hodnosť generála admirála. Držitelia tohto najvyššieho stupňa, slávnostne oslovovaní titulom „*Vaše Vysokoprevoschoditel'stvo*“, mali tvoriť vojenskú a mnohokrát aj mocenskú, elitu ruského samoderžavia. Umelé priradenie štandardnej európskej hodnosti generalissima bolo už len akousi anomáliou cárskeho, a potom aj komunistického hodnostného systému. Celkom obdržali v ruskom cárstve hodnosť generalissima 3 osoby, hodnosť generála poľného maršala obdržalo 72 osôb a hodnosť generála admirála 5 osôb, pričom knieža A. D. Menšikov a knieža A. V. Suvorov boli aj jedinými poľnými maršalmi, ktorí súčasne získali aj hodnosť generalissima.

Bolševický prevrat zlikvidoval všetky ruské tradície, a teda aj všetky tituly, vyznamenania a hodnosti. Avšak už na jeseň roku 1935 rozhodlo sovietske politické vedenie o obnove vojenských hodností, vrátane najvyššej maršalskej, aj keď v transformovanej podobe maršala Sovietskeho zväzu. Na jar 1940 bol vytvorený štandardný systém sovietskych vojenských hodností, ktorý bol v priebehu druhej svetovej vojny, najmä však búrlivého povojnového obdobia, neustále dotváraný. Výsledkom bol špecifický, avšak vysoko zložitý systém v označovaní jednotlivých stupňov generálskych hodností, vrátane maršalských, ktoré sa navyše ešte samé vnútorne rozčlenili. Na vrchole armádnej hierarchie sovietskych ozbrojených síl tak stál maršal ZSSR, ktorého obdobou v hodnostnom systéme generálov zbraní bol od jesene roku 1943 hlavný maršal konkrétnej zbrane (letectva, delostrelectva a po dobu viac ako polstoročia aj tankového, ženijného a spojovacieho vojska). V ozbrojených silách sovietskeho vojnového námorníctva stala na vrchole hodnostného systému hodnosť admirála flotily, ktorej v predikatívne pribudlo v roku 1955 spojenie ZSSR. Maršali jednotlivých zbraní potom stáli na jednej úrovni s admirálom flotily a armádnym generálom, ktorý bol po maršalovi ZSSR druhou najvyššou vševojskovou hodnosťou. Túto mimoriadne zložitú, avšak vzhľadom na mohutnosť sovietskych ozbrojených síl celkom po-

chopiteľnú a pritom veľmi premyslenú, štruktúru vyšších generálskych, maršalských a admirálskych hodností, účelovo doplnilo v lete 1945 vytvorenie mimoriadnej hodnosti generalissima ZSSR, ktorá bola udelená len generálnemu tajomníkovi ÚV KSSZ, J. V. Stalinovi. Behom celej sovietskej epochy bolo povýšených do hodnosti maršala ZSSR 41 osôb, do hodnosti admirála flotily ZSSR 3 a spolu 13 osôb bolo povýšených do hodností hlavných maršalov zbrane. 2 osobám bola udelená hodnosť admirála flotily a 63 osôb získalo hodnosti maršalov jednotlivých zbraní, pričom až 14 z nich získalo v rámci nevyhnutného povýšenia do najvyššej hodnosti (a teda postupnosti vo svojej stavovskej skupine) obe hodnosti.

K týmto a iným zaujímavým údajom sa dopracoval renomovaný český vojenský historik a popularizátor, Jiří Fidler, ktorý nám v ucelenej podobe ponúka informácie o najvýznamnejších, významných, menej známych, ale aj vyslovene neznámych vojenských veliteľov ruskej a sovietskej vojenskej histórie s najvyššou hodnosťou v rámci svojej vojenskej pôsobnosti – hodnosťou generalissima, generála poľného maršala, generála admirála, ďalej maršala, resp. admirála flotily Sovietskeho zväzu, hlavného maršala zbrane a maršala zbrane. Prináša pomerne podrobné, najmä však veľmi prehľadné medailóny všetkých, ktorí behom posledných troch storočí v Rusku a Sovietskom zväze tieto hodnosti dosiahli. Čo je ešte hodnotnejšie, je skrytý, avšak o to zaujímavejší pohľad na vývoj ruského a sovietskeho vojenstva v konkrétnom období, ktorý určite neujde každému zasvätenému čitateľovi. Avšak predsa by sa len žiadalo zaradiť do publikácie vstupné bloky priamo približujúce jednak rozvoj vojenstva v období ruského samoderžavia a sovietskeho štátu a jednak pôsobenie ozbrojených síl jednotlivých historických útvarov na poli vojenskom. Aspoň podobne, ako to autor urobil so vstupnými kapitolami ohľadne genézy a celkovej štruktúry ruského, resp. sovietskeho vojenského hodnostného systému, neoddeliteľnou súčasťou ktorých sú aj prehľadné a precízne spracované tabuľky zachytávajúce početnosť udeľovania najvyšších generálskych a admirálskych hodností počas vlád jednotlivých ruských panovníkov (teda cárov a cárovien), resp. funkčného pôsobenia

jednotlivých generálnych tajomníkov komunistickej strany Sovietskeho zväzu.

Každá osoba mala svoj špecifický osud, ktorý vzhľadom na limitovaný priestor autor postihuje až neuveriteľne plasticky a aj pomerne vyčerpávajúco. Mnohí z uvedených hrdinov boli oslavovaní po smrti, avšak mnohým sa tejto pocty dostalo už za života. Na mnohých z nich bolo zabudnuté, nakoľko ich pôsobenie na poli vojenskom im mnoho slávy neprinieslo, avšak o mnohých sa z dôvodov politických a ideologických nemohlo dlho hovoriť. Niektorí z uvedených boli proskribovaní, prenasledovaní, poslaní do vyhnanstva a neraz aj popravení, na niektorých sa nespomína v dobrom ani dodnes. Viacerí z uvedených vojenských veliteľov, nesúcich najvyššie sovietske vojenské dištinkcie, však neboli „domácimi“ štátnymi príslušníkmi. Týka sa to obzvlášť vojenských predstaviteľov bývalého cárskeho Ruska, kde nájdeme aj mnoho známych vojenských tvárí, ktorí si vojenské úspechy vydobyli v rámci ozbrojených síl iných európskych veľmocí. Aj preto nepôsobí názov publikácie „*Za viru, vládcu a vlast*“, ktorý má byť akýmsi voľnejším prekladom pôvodnej ruskej vojenskej repliky „*Za Boga, za cara i rodinu*“, práve najpriľhavejšie. Význam pôvodného ruského hesla je samozrejme jasný, do konkrétnych podmienok si ho prispôsobila komunistická ideológia, keď sa bohom stalo učenie marxizmu-leninizmu a vládcom generálny tajomník. Nemennou zostávala len vlasť, aj preto mala táto devíza tak v ruskom, ako aj sovietskom vojenstve všeobecnú platnosť.

A. Maskalík

GLANTZ, D. – HOUSE, J.: *SOUBOJ TITÁNŮ. JAK RUDÁ ARMÁDA ZASTAVILA HITLERA*. Brno : Jota Military 2005, 484 s.

David M. Glantz a Jonathan M. House patria v súčasnosti bezpochyby k najvýznamnejším „západným“ vojenským historikom zaoberajúcim sa problematikou sovietsko-nemeckého vojnového stretnutia v priebehu druhej svetovej vojny. Toto titanské stretnutie gigantických a tragických rozmerov, Rusmi pateticky a do

značnej miery aj propagandisticky označované za Veľkú vlasteneckú vojnu, trvalo nepretržite takmer celé štyri roky a územia, kde sa odohrávalo (a ktoré nás Nemci naučili jednotne označovať ako „východný front“), sa premenili na skutočné peklo na zemi. Napriek tomu ho po celé desaťročia opisovali nielen tvorcovia populárno-náučnej literatúry, ale aj oficiálni historici Západu, prevažne z nemeckého uhla pohľadu, a teda nevyhnutne tendenčne. Neberúc do úvahy populárne pamäte významných predstaviteľov nemeckej vojenskej generality, ktoré boli spísané len na základe spomienok a obvykle bez využitia akýchkoľvek archívnych materiálov, bola táto skutočnosť celkom pochopteľná, boli nemecké archívy jediným základným pramenným zdrojom k všetkým bojom a operáciám, ktoré sa tu odohrali, plne k dispozícii už od 50. rokov minulého storočia. Úplne odlišná situácia panovala na opačnej strane, kde napriek ohromujúcej energii, venovanej štúdiu najrozsiahlejšieho a najničivejšieho vojenského konfliktu v dejinách vojenstva, bol akýkoľvek prístup k sovietskym archívom znemožnený obštrukciami v podobe straníckej ideológie a nahliadnuť do tajných materiálov ministerstva obrany a štátnej bezpečnosti mohli len niekolkí „vyvolení“. Sovietske diela o tejto vojne boli za to od začiatku naplnené obvyklými komunistickými frázami, pre ktoré sa ich prínos a autenticita znižovala a ich faktografia vnímala skôr ako propaganda. Ani proces destalinizácie nepriniesol výrazne zmeny, či už v náhľade na jednotlivé udalosti, alebo v interpretácii konkrétnych faktov. Naopak, drvivá väčšina prác sa pri zachovaní si „ideologickej rétoriky“ „pre istotu“ vyhýbala istým nevhodným politickým a vojenským témam, v prípade zvyšných sa o „nápravu“ postarali rozsiahle cenzúry. Napriek uvedeným obmedzeniam, boli sovietske publikácie (podobne ako tie nemecké) väčšinou presné, a to predovšetkým pokiaľ šlo o miesto, čas a udalosti (hoci nie vždy v pohľade na dôsledky a zovšeobecnenia), ba dokonca aj pokiaľ šlo o kritickosť a „sebareflexiu“ vo vzťahu k mnohým sovietskym vojnovým rozhodnutiam či vojenským prognózam.

Napriek tomu bolo celkom prirodzené, že v konečnom dôsledku tak verejnosť, ako aj historická obec Západu, vnímala mnohé sovietske

publikácie (a pár západných štúdií, ktoré sa o ne opierali) o tejto vojne so zmiešanými pocitmi a prijímala ich so značnou dávkou podozrievavosti. Avšak nemecké opisovanie bolo rovnako predpojaté a rovnako nekritické ako to sovietske, či už úmyselne, alebo nie. Navyše odborné analýzy vychádzali z obmedzených zdrojov, ktoré počas studenej vojny bádatelia nevyhnutne potrebovali. Mnohé z prác nemeckých veliteľov a západných historikov vychádzali predovšetkým z nemeckých skúseností úvodných rokov konfliktu, teda rokov 1941 – 1943, keď sovietsku Červenú armádu Wehrmacht doslova drvil a kedy sa jej veliteľský zbor de facto ešte spamätával z rozsiahlych čistiek z konca 30. rokov. Odhliadnuc od precíznej popisnosti a faktografie, len prekvapujúco málo pamätí zanechali vyšší nemeckí dôstojníci z udalostí rokov 1944 – 1945, kedy nastalo obdobie najväčších sovietskych vojenských triumfov, čo nebolo (vzhľadom na neochotu nemeckých veliteľov vracať sa k rade porážok, ktoré utrpeli od svojich sovietskych protivníkov) až tak celkom nepochopiteľné. Situácia v rekonštruovaní udalostí východného frontu aj z inej, ako len nemeckej strany, sa začala pomaly ale isto meniť na prelome posledných dvoch dekád 20. storočia, a to v súvislosti s rozpadom bipolárneho sveta.

Postupné zrútenie Sovietskeho zväzu viedlo k rastúcej otvorenosti Ruska (ako nástupníckeho štátu bývalej euroázijskej veľmoci), nielen v ekonomických, politických a diplomatických záležitostiach, ale aj záležitostiach vojenských, vrátane publikovania mnohých dokumentov a rozsiahleho, napriek tomu stále obmedzeného prístupu k sovietskym archívom a taktiež archívnym prácam. Pri absencii úplného prístupu k archívnym záznamom predstavovali predovšetkým archívne publikácie základný informačný zdroj nového chápania sovietsko-nemeckého konfliktu, ktorý nám popri tradičným štúdiám o bojoch na východnom fronte (a prevažne odvodených z nemeckých zdrojov) umožňuje vypracovať ďaleko ucelenejšiu syntézu tejto vojny. A práve to je základná ambícia oboch britských autorov, ktorú sa im aj podarilo úspešne naplniť.

„*Souboj titánů*“ zhrňuje doterajší výskum a interpretuje sovietsko-nemecký konflikt na

základe novouverejnených archívnych štúdií a predovšetkým najnovšie poznatky k bezpochyby najväčšiemu vojenskému stretu histórie. Otvorenie ruských archívov po rozpade ZSSR umožnilo historikom nahliadnúť do dramatického vojnového obdobia 1941 – 1945 z nového uhla pohľadu, hlavne z toho sovietskeho. Nejde však o klasicky zaujatú sovietsku verziu výkladu udalostí (ako sme boli kedysi zvyknutí), ale o verziu pochopenia vojnových udalostí zo strany krajiny, ktorá si v čase tejto „kataklizmy“ vytrpela najviac. Podľa autorov historici majú predovšetkým opraviť niektoré mylné zovšeobecnenia o druhej svetovej vojne a o jej najrozhodujúcejších kapitolách. Čitateľ sa zoznámí s prehľadným opisom i analýzou všetkých dôležitých vojenských operácií, či už sa týkali nemeckého pokusu o Blitzkrieg, sovietskych chýb z počiatkov konfliktu, vojnového zvratu či sovietskeho prevzatia ofenzívnej iniciatívy až po víťazný vstup do Berlína a prekvapujúco aj operácie v Mandžusku. Výsledkom je mimoriadny príbeh o veliteľských chybách, vojenskej adaptácii pod tlakom vojny, rozvrate a utrpení gigantických rozmerov i neuveriteľnej odolnosti nielen sovietskych, ale aj nemeckých vojakov. Autori precízne a jedinečne skúmajú a analyzujú spôsob plánovania a realizácie vojenských operácií oboch protivníkov, podobne neopakovateľne si počínajú aj pri výklade ich samotného priebehu. Ten sa vyznačuje maximálne stručným, pritom však veľmi výstižným jazykovým prejavom s prenikavým zhodnocovaním a zovšeobecňovaním konkrétnych operácií, či jednotlivých fáz vojenského konfliktu na Východe. Podrobná analýza ponúka jedinečný pohľad do oblasti operačného plánovania a takticko-strategického riadenia tak sovietskych, ako aj nemeckých ozbrojených síl a je o to cennejšia, že ide o zasvätené sprostredkovanie rozsiahlych bojových skúseností prezentované „nesovietskou“ stranou.

Pri popise a rekonštrukcii dramatických udalostí z rokov 1941 až 1945 do popredia vystupuje tvrdá nemecká profesionalita a vojenská nadradenosť, ktorú si nemecká armáda hlavne v niektorých taktických aspektoch podržala až do záverečných okamihov vojny. Kontrastuje im odhodlanie a sebaobetovanie

ozbrojených síl národa, ktorý sa učí bojovať behom vojny, keď ide o jeho prežitie. Jeho pôsobenie, resp. úspešnosť pôsobenia Červenej armády na poli vojenskom, sa zároveň stalo pre autorov akýmsi východiskom pri etapizácii sovietsko-nemeckého konfliktu, ktorá v konečnom dôsledku predurčila aj obsahovú štruktúru ich publikácie. Úvodná kapitola mapuje obdobie zrodu a rozmachu Červenej armády (1918 – 1941), potom nasledujú tri kapitoly, ktoré už opisujú samotný priebeh konfliktu. Prvá mapuje osudové prvé obdobie vojny, ohraničené na jednej strane vpádom armád Nemecka a jeho satelitov do ZSSR v júni 1941, na strane druhej postupom Nemcov na Stalingrad v novembri 1942. Predstavuje obdobie, keď sa Červenej armáde vo vedení vojny dostalo „základné vzdelanie“. Druhá kapitola zachytáva prelomové druhé obdobie vojny na východnom fronte, v ktorom sa dostalo Červenej armáde „vzdelanie stredoškolské“. Začína mohutnou sovietskou zimnou protiofenzívou v oblasti južného Povolžia a končí nie menej rozsiahlou letnou protiofenzívou v roku 1943, ktorá doviedla sovietsku armádu po bitke o Kurský výbežok až k brehom Dnepra. Posledná kapitola zachytáva záverečné tretie obdobie vojny na východe, v ktorom Červená armáda absolvovala v oblasti vedenia vojny „štúdium vysokoškolské a postgraduálne“. Časovo je ohraničené januárom 1944 až májom 1945 a predstavuje obdobie, vyznačujúce sa viacerými úspešne realizovanými mohutnými sovietskymi útočnými ofenzívami. V prílohe publikácie sú umiestnené krátke záznamy o sovietskych a nemeckých ústredných orgánoch a veliteľstvách za vojny s uvedením údajov o ich vzniku, organizačného zloženia a personálneho obsadenia. V rámci publikácie čitateľ natrafi na zaujímavé štatistické údaje a prehľady, výrazne však absentuje mapová príloha, najmä pokiaľ ide o nákresy bojových operácií a bitiek. Fotografická príloha, nachádzajúca sa v strednej časti publikácie, je absolútne nedostačujúca a jej výpovedná hodnota je prakticky nulová. Ešteže textová úprava je podobne ako samotný textové spracovanie na vysokej úrovni.

A. Maskalík

KNOPP, G.: *STALINGRAD*. Bratislava : Ikar 2005, 272 s.

Azda žiadne miesto sa v našej mysli nespája s druhou svetovou vojnou tak pevne ako Stalingrad. Bitka o mesto na Volge bola jednou z rozhodujúcich a najdlhších bitiek v dejinách tohto najkrvavejšieho ozbrojeného konfliktu. Po bitke pri Moskve bola ďalším vážnym momentom pre Hitlera a jeho suitu, ktorí podcenili možnosti sovietskeho štátu vracať úder. Stalingrad sa stal „masovým hrobom“ nemeckej armády, a hoci nebol jediným, bol osudovo prvým. Do vedomia Nemcov (ale aj jeho spojencov) sa táto udalosť vryla traumaticky a spôsobila, že začali strácať slepú vieru vo svoju prevahu a dominantnosť. Aj preto bitku o „Stalinovo mesto“ mnohí považujú za psychologicky najhlbší medzník druhej svetovej vojny. Ako autor výstižne zhrnul význam stalingradskej epopoje „*Moskva roku 1941 znamenala koniec začiatku, Stalingrad roku 1943 začiatok konca*.“

Práce renomovaného nemeckého novinára a redaktora Guida Knoppa patria na celom svete k najvyhľadávanejším, a to tak pre ich pomerne vysokú dokumentárnu hodnotu, ako aj pre ich profesionálnu objektivitu. Podobne ako takmer všetky predchádzajúce, aj táto rozsahom neveliká publikácia, je vlastne akosi kolážou, či mozaikou, zostavenou z autentických spomienok priamych účastníkov opisovaných udalostí, dobových správ, novinových článkov, rozkazov a smerníc, máp, bojových nákresov a dokumentárnych fotografií, ktoré čitateľa uvádzajú priamo do víru diania. Na základe doteraz nezverejnených materiálov z ruských archívov, doplnených svedeckými výpoveďami tých, čo prežili, ako aj úryvkami z listov poľnej pošty, vzniká vzrušujúci a pomerne presný obraz o udalostiach, ktoré sa odohrali v „Stalinovom meste“, kľúčovom priemyselnom centre dolného Povolžia. Autor sleduje cestu nemeckých vojsk od ohybu rieky Don až k brehom rieky Volgy, kde bola ich značná časť po protiúdere sovietskych armád obkľúčená a izolovaná. Dokumentuje boj, ktorému padlo za obeť okolo 170 000 nemeckých a takmer 500 000 sovietskych vojakov a odhaľuje katastrofálne následky hladu, zimy a najhlbšieho zúfalstva.

Vojenská história

Mesto sa na prelome rokov 1942/43 stalo skutočným peklom na zemi, vstup do ktorého by zrejme najvhodnejšie ohlasoval citát z *Božskej komédie* Danteho Alighieriho „*Odložte všetku nádej, Vy, ktorí vchádzate.*“ V protiklade k defetizmu a strachu zo smrti však stojí akási vojenská romantika a precitlivosť, ktorá je pri rekonštrukcii stalingradských udalostí akýmsi kúskom ľudskosti v neľudskom prostredí.

Priebeh bojov tejto krvavej a vyčerpávajúcej bitky autor nezabúda priblížiť tak z pohľadu obyčajného vojaka, ako aj stratéga. Nezasťrene pritom poukazuje na nestálosť Hitlera, ktorého „fantastické“ zmeny plánu a tvrdošijné lípnutie na územne príliš rozsiahlej ofenzíve, rovnako, ako aj na neskoršom udržaní územia, prinieslo skazu jeho vojakom. Führerov prístup nápadne pripomína zmýšľanie slepého optimistu Christiana Morgensterna, podľa mienky ktorého „*to, čo sa nehodí, to nie je*“. Zúfalá záchrana nemeckých vojsk, ktoré pre jeho neústupnosť, Paulusovu poddajnosť a Göringovu ješitnosť uviazli v stalingradskej pasci, sa už neskôr ukázala byť márna.

Autor obdivuhodným spôsobom plasticky vykresľuje osudy zúčastnených. Poukazuje na húževnatosť a prekvapujúcu odolnosť nemeckých vojakov voči extrémnym podmienkam, kontrastujúcu sebaobetovaniu a neústupnosti ich sovietskych protivníkov, u ktorých schopnosť znášať utrpenie, nepoľaviť a vydržať až do konca bola predsa len o niečo väčšia. Biedu,

beznádej a zúfalstvo obyčajných vojakov a civilistov, ktorých tragický osud bol ešte umocnený nihilistickým charakterom ideologického stretnutia, stavia do ostrého kontrastu s propagačnými klamstvami a výmyslami. Nezabúda priblížiť ani atmosféru panujúcu na najvyšších miestach armádneho velenia, predovšetkým nemeckého. V tejto súvislosti rezonujú predovšetkým niektoré závažné otázky. Ako čo najlepšie jednať s amatérskym vodcom vojny, do seba zahľadeným, plným fantázie a drzej sebadôvery, s mystickou vierou vo svojho vlastného génia? Ako jednať s človekom, ktorým nemôžu žiadne fakty zo skutočného sveta otriasť a ktorý nie je schopný konfrontácie s realitou bojiska, ako napr. skutočnosť, že aj tí najudatnejší vojaci nevedia robiť zázraky a nemôžu vzdorovať únave, zraneniam a presile donekonečna, alebo že prehraná bitka je faktom, ktorý sa musí vziať na vedomie? Ako viesť vojnové ťaženia vopred odsúdené chybným odhadom generálnej stratégie na neúspech?

Od „Stalingradu“ uplynulo viac ako 60 rokov, no jeho posolstvo nestratilo nič na svojej aktuálnosti ani dnes. Vedomosti o ňom jasne ukazujú, čo predovšetkým vojna je, bola a vždy aj bude – „nie hra generálov s mapami a figúrkami, realizovaná hrdinami, ale špina, krv a smrť“. A predovšetkým na to by sme nemali zabúdať.

A. Maskalík

Vojenská história

AUTORI ČÍSLA

Mgr. Vladimír **ČEPELA**, C II, 96/64-6, 01841 Dubnica

Mgr. Martin **HETÉNYI**, PhD., Ústav pre výskum kultúrneho dedičstva Konštantina a Metoda, Filozofická fakulta UFK v Nitre, Štefánkova 67, 949 74 Nitra

doc. PhDr. Karol **SORBY**, DrSc., Ústav orientistiky SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava

Dr. Pál **GERMUSKA**, 1956-os Intézet Közalapítvány/Institute of 1956, Dohány utca 74 1074 Budapest, Hungary

Zoltán Péter **BAGI**, PhD., Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Középés Koraiújkori Magyar Történelmi Tanszék Tudományos munkatáras, Szeged, Hungary

doc. Eduard **NIŽŇANSKÝ**, CSc., Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Šafárikovo námestie č. 6, 811 000 Bratislava

Mgr. Jana **TULKISOVÁ**, Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Šafárikovo námestie č. 6, 811 00 Bratislava

† Michal **PRIDALA**

Mgr. Tomasz **MATUSZAK**, Filia Akademii Świętokrzyskiej w Piotrkowie Trybunalskim Instytut Historii, Zakład Archiwistyki, pok. 207, ul. Słowackiego 114/118, 97-300 Piotrków Trybunalski, Polska

UPOZORNENIE REDAKCIE

Odovzdávanie rukopisov

Príspevky do Vojenskej histórie odovzdávajú, resp. posielajú zásadne na disketách v textových editoroch Word 6.0, Word 97, v iných len na základe dohovoru. Poznámky je potrebné uvádzať až za text štúdie, nie pod čiarou. K diskete je potrebné priložiť jeden tlačенý exemplár príspevku. K štúdiu je potrebné pripojiť resumé v rozsahu cca jednej strany a osobné údaje o autorovi: rodné číslo, adresu, číslo účtu, telefonický kontakt, e-mailovú adresu.

Rozsah príspevkov

Rozsah štúdií, vrátane poznámkového aparátu, by nemal presiahnuť 40 strán. Recenzie môžu byť v rozsahu do 15 strán, anotácie maximálne do 3 strán. Počet strán sa počíta podľa počtu znakov (1 800 znakov na stranu).

Poznámkový aparát a citovanie

Vzhľadom na platnosť STN ISO 690, ktorá obsahuje aj Národnú prílohu, je potrebné pri citáciách rešpektovať aspoň jej základné zásady. Pre uľahčenie citovania uvádzame niektoré vzory:

¹VÁROŠ, M.: Posledný let generála Štefánika. Bratislava : International, 1994, s. 56.

²PEJSKAR, J., ed.: Poslední pocta : Památník na zemřelé československé exulanty v letech 1948 – 1981. B. m. : Konfrontace, 1986, sv. 2., s. 118-121.

(v prameni neuvedené miesto vydania: bez miesta; podobne aj pri neuvedenom vydavateľstve: b. v., roku: b. r.)

³ŠPIRKO, D. – LUPTÁK, M.: Obrana bratislavského predmostia vo francúzsko-rakúskej vojne roku 1809. In: Vojenská história, roč. 6, 2002, č. 1, s. 9-10.

⁴DEIGHTON, L.: Blitzkrieg : Od Hitlerova nástupu po pád Dunkerque. Prel. Z. Kárník. Praha : Argo, 1994, s. 85.

⁵PEJSKAR, ref 2, s. 97.

– v prípade, že v jednej poznámke sú uvedené dva pramene toho istého autora, v ďalších poznámkach uvádzame aj prvé slová názvu prameňa: PEJSKAR, Poslední, ref 2, s. 93.

– autor nemusí uvádzať mená všetkých pôvodcov citovaného diela (druhého, tretieho) alebo ak má citované dielo viacerých ako troch pôvodcov uvádzame: ŠPIRKO, D. a i. (a iní) alebo ŠPIRKO, D. et al. (et alii)

– v prípade viacerých miest vydania, alebo názvov vydavateľstiev píšeme bodkočiarku alebo čiarku: Praha; Bratislava : Argo; Concordia, 1999

– údaje v bibliografickom popise citovaného prameňa sa uvádzajú v jazyku prameňa až po údaj o rozsahu – skratkou pre označovanie strán alebo strany je s., ročníky časopisov a čísla zborníkov sa uvádzajú arabskými číslicami. Pokiaľ sú dokumenty v edíciách číslované, je potrebné uvádzať okrem strán aj číslo.

– pri odkaze na archívny prameň uvádzať skratky: f. (nie fond)

šk. (ako škatuľa, nie krabica)

č. j. (s medzerou)

VÚA – VHA Praha, f. ....; pozri tiež PEJS, O.: ...

Tamže, s. 8. (nie tamtiež)

Čísla poznámok v texte uvádzať indexovo: ⁴ nie: ⁴⁾ ^{4/}

Adresa redakcie: Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava.

☎ 02/48 207713

E-mail: stanovam@mod.gov.sk

Redakčná rada si vyhradzuje právo na základe vyžiadaných odborných posudkov rozhodnúť o uverejnení, prípadne vrátení príspevku. Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú.

OBSAH

Štúdie

ČEPELA, Vladimír: Vojenská a štátna symbolika za vlády Anjouovcov	3
HETÉNYI, Martin: K niektorým aspektom situácie na slovensko-maďarskom pohraničí 1938 – 1945	20
SORBY, Karol: Cesta k arabsko-izraelskej vojne v roku 1967 na Blízkom východe.....	44
GERMUSKA, Pál: Začiatky maďarského exportu vojenskej techniky na Blízky východ.....	58

Dokumenty a materiály

BAGI, Zoltán Péter: Plán ťažení cisársko-kráľovského vojska z roku 1595 a plány povojnového usporiadania krajiny	71
NIŽŇANSKÝ, Eduard – TULKISOVÁ, Jana: Príprava a podpísanie slovensko-nemeckej dohody o bojových chemických látkach a ich výrobných zariadeniach.....	90
PRIDALA, Michal: Obdobie Mníchovskej krízy v umelecky stvárnených spomienkach Michala Pridalu	100
MATUSZAK, Tomasz.: Letecká pomoc pre Krajinskú Armádu (Armia Krajowa) a Varšavské povstanie roku 1944. Správa plukovníka Harolda M. Threlfalla.....	124

Recenzie

SEGEŠ, Vladimír: Prešporský pitaval. (E. Machajdíkova)	143
ZAVACKÁ, Marína: Kto žije za ostatným drôtom? Oficiálna zahraničnopolitická propaganda na Slovensku, 1956 – 1962: teória, politické smernice a spoločenská prax. (M. Michela)	146

Bibliografia	149
---------------------------	-----

Anotácie, glosy	152
------------------------------	-----

INHALT

Studien

ČEPELA, Vladimír: Die militär- und staatssymbolik zur regierungszeit der Anjous	3
HETÉNYI, Valdimír: Grenzverkehr in dem nördlichen teil des slowakisch-ungarischen Grenzgebietes 1938 – 1945	20
SORBY, Karol: Weg zum Arabisch-Israelische Krieg im Jahre 1967 im Nahe Osten	44
GERMUSKA, Pál: Die Anfänge des ungarischen Exportes von Militärtechnik nach Nahen Osten	58

Dokumente und Materialien

BAGI, Zoltán Péter: Plan des Feldzuges der kaiserlich-königlichen Armee aus dem Jahre 1595	71
NIŽŇANSKÝ, Eduard – TULKISOVÁ, Jana: Vorbereitung und Unterzeichnung des slowakisch-deutschen Abkommens über chemischen Kampfstoffe und ihren Produktionsanlagen	90
Zeitabschnitt der Münchener Krise in den künstlerisch gestalteten Erinnerungen von Michal Pridal	100
MATUSZAK, Tomasz: Hilfsleistungen der alliierten flieger für die Armia Krajowa und den Warschauer Aufstand von 1944. Bericht von Oberst Harold M. Threlfall	124

Rezensionen	143
--------------------------	-----

Bibliography	149
---------------------------	-----

Anotationen, Glossen	152
-----------------------------------	-----

CONTENTS

Studies

ČEPELA, Vladimír: Military and State Symbolism during Anjou's Reign.....	3
HETÉNYI, Martin: Situation on the Slovak-Hungarian Frontier in the Years 1938 – 1945	20
SORBY, Karol: The Arabian-Israelitish Road to the 1967 War in the Middle East ...)	44
GERMUSKA, Pál: Beginnings of the Hungarian Export of Military Equipment to the Near East.....	58

Documents and materials

BAGI, Zoltán Péter: The Plan of Emperor-King Troops Campaign of the Year 1595 and Plans of the Post-War Arrangement of the Country.....	71
NIŽŇANSKÝ, Eduard – TULKISOVÁ, Jana: Preparation and Signature of the Slovak-German Agreement on Combat Chemical Materials and Their Manufacturing Plants	90
Period of the Munich Crisis in Artificially Expressed Memories of Michal Pridala.....	100
MATUSZAK, Tomasz: The Air Help for Provincial Army (Armia Krajowa) and the Warsaw Uprising in 1944. Colonel Harold M. Threlfall's Report.....	124

Reviews	143
----------------------	-----

Bibliography	149
---------------------------	-----

Annotations, glossed	152
-----------------------------------	-----

Vojenská história 3/2006

Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo

Vydáva Vojenský historický ústav v Bratislave
v spolupráci s Ministerstvom obrany SR

Editor a šéfredaktor: doc. PhDr. Jozef Bystrický, CSc.

Výkonná redaktorka: Mgr. Mária Stanová

Grafická úprava: Alena Madajová

Redakčná rada: PhDr. Igor Baka, PhD., PhDr. Michal Barnovský, DrSc.,
PhDr. Valerián Bystrický, DrSc., PhDr. František Cséfalvay, CSc.,
mjr. Mgr. Miloslav Čaplovič, PhD., PhDr. Viliam Čičaj, CSc.,
PhDr. Vojtech Dangel, CSc. (podpredseda), PhDr. Marián Hronský, DrSc.,
Mgr. Peter Kralčák, plk. Dr. Jaroslav Nižňanský, PhD.,
PhDr. Vladimír Segeš, PhD. (predseda), PhDr. Jan Štaigl, CSc.,
doc. PhDr. Pavol Valachovič, CSc.

Vychádza štyrikrát ročne.

Rozširuje Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Kontaktné emailové adresy: sedovab@mod.gov.sk

stanovam@mod.gov.sk

Tel. kontakt: +421/2/4820 7713, 4820 7703

Fax: +421/2/4820 7719

Schválené do tlače dňa: 25. 9. 2006

Registračné číslo 1713/97

Nepredajné

ISSN 1335-3314

Tlač: OPZ HS MO SR, Kutuzovova 8, Bratislava

Na obálke: Stredoveká bitka znázornená v rukopise Histoire de Saint Graal
(okolo roku 1270)